

XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Vize Sancağında Eşkıyalık Faaliyetleri (1553-1574)

Volkan ERTÜRK*

Özet

XVI. yüzyılın II. Yarısında Vize sancağında meydana gelen eşkıyalık olaylarını konu alan çalışmamamızın ana kaynağı mühimme defterleridir. Vize ve çevresi coğrafi şartlarından dolayı eşkıyalığa müsait bir konumda idi. Çalışmamızda, mühimme defterlerinin verdiği inkân ölçüsünde sancak genelinde meydana gelen asayiş sorunları ve bu sorunların karşısında devletin almış olduğu tedbirler ortaya konulmuştur. Buna ilaveten mühimme defterlerinden elde edilen veriler doğrultusunda bölgenin içtimai ve iktisadi yapısı hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vize, Eşkıya, Mühimme Defteri, Osmanlı Devleti, Hüküm

Banditry Activities in Vize District During the Second Half of 16th Century (1553-1574)

Abstract

Main sources of our study, which is about banditry activities broke out during the second half of XVI. Century in Vize district, are mühimme registries (registries of Supreme Court in Ottoman Empire). Vize and its vicinity were convenient for banditry activities due to its geographical conditions. This study presents public order problems and the state measures taken against them as much as it is provided in mühimme registries. In addition, important information regarding social and economic structure of the region was obtained in accordance with the data derived from mühimme registries.

Keywords: Vize, Bandit, Mühimme Register, Ottoman Empire, Rule

* Yrd. Doç. Dr., Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; volkanerturk@mynet.com

Giriş

Arapça “şaki” kelimesinin çoğulu olan eşkıya¹ tabiri; yol kesen, hırsızlık yapan, azgın, fesatçı gibi anlamlara gelmektedir². Osmanlı kaynaklarında “kat’üt-tarik” tabiri de kullanılmakla birlikte daha çok şaki ve çoğulu eşkıya ile Celalî, eşirra, haramî, haramzâde ve haydut kelimeleri kullanılmıştır³. Kalabalık toplulukların şekâvetleri ise Türkmen eşkıyası, Ekrâd eşkıyası, Levendât eşkıyası, Saruca Sekban, Türedi eşkıyası, suhte vb. biçimde isimlendirilmiştir⁴.

Eşkıyalık genelde silahla veya başka bir şekilde zor kullanmak suretiyle yol kesip baskın yaparak mala, cana tecavüz, kamu düzeni ve güvenliği ihlâl olarak yorumlanır. Eşkıyalığı “bağydan” ayıran fark, mevcut siyasî iktidara karşı baş kaldırma niteliği taşımasıdır⁵. Hobsbawm ise eşkıyalığı daha geniş bir çerçevede tarif etmiştir. Hobsbawm’a göre zor kullanarak soygun yapanlar ile vur kaç taktiği uygulayarak insanlara zarar veren gerillalar da eşkıya sınıfına dâhil olmaktadır⁶.

Eşkıyalık faaliyetleri, merkezî devlet idaresinin dâhili ve harici sebeplerle zayıf düşmesiyle oluşan ekonomik ve sosyal krizlerin sonucunda meydana gelmektedir. Eşkıyalığın temelini oluşturan merkezi boşluklar haksızlıklara ve zulümlere sebep olur. Bu durum toplumda bir başkaldırı ve ayaklanma ile sonuçlanır⁷. Mesela, XVI. yüzyılda Akdeniz coğrafyasında artan eşkıyalık, bu bölgede yaşayan insanların yaşam

1 Osmanlı Devleti’nde eşkıyalık faaliyetleri ile ilgili bazı çalışmalar için bkz. Mustafa Öztürk, “XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları”, *Belleterin*, LIV/211, Ankara 1991, s. 963-994; Mehmet İnbaşı, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri ve Civarında Meydana Gelen Olaylar”, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s. 237-251; Süleyman Demirci-Hasan Arslan, “Eşkıyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyâleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)”, *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, Isparta 2012, s. 47-76; Efkân Uzun, “Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkıyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme”, *TÜBAR*, XXV, 2009, s. 185-214; Mehmet Karagöz, “XVIII. Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları”, *OTAM*, V, Ankara 1994, s. 192-207; Fahrettin Tızlak, “XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yukarı Fırat Havzasında Eşkıyalık Hareketleri”, *Belleterin*, LVII/220, Ankara 1994, s. 751-780; Faruk Söylemez, “XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, Kayseri 2007, s. 69-85; Ahmet Gündüz, “XVIII. Yüzyıl Sonlarında Kayseri’de Eşkıyalık ve Eşkıyalar”, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s. 223-227; Çağatay M. Uluçay, *XVII. Asırda Saruhanı’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1944.

2 Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1317, s. 781.

3 Süleyman Demirci-Hasan Arslan, “Osmanlı Türkiyesinde Eşkıyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler ve Uygulanan Cezalara Dair Gözlemler: Maraş Eyâleti Örneği (1590-1750)”, *History Studies-İnternational Journal of History*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, s. 74.

4 Mehmet Karagöz, “17. Asrın sonunda Filibe ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri (1680-1700)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/2, Elazığ 2006, s. 374.

5 Mehmet Öz, “Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Bayram Kodaman’a Armağan Özel Sayısı, Isparta 2010, s. 227.

6 Eric Hobsbawm, *Eşkıyalar*, (çev. Orhan Akalın-Necdet Hasgöl), İstanbul 1997, s. 11.

7 Sabri Yetkin, *Egede Eşkıyalar*, İstanbul 2003, s. 6.

kalitelerinin ve standartlarının çok fazla azalmasıyla ilgilidir. Buna sebep; nüfus artışı, iktisadi zorluk, ticari faaliyetlerin yoğunlaşması, halkın fakirleşmesi, siyasi iktidarların zayıflaması gibi etkenlerdir⁸.

Eşkîyalık hareketlerinin ortaya çıkmasında iktisadi sebeplerle beraber ahlaki ve psikolojik sebepleri de göz ardı etmemek gerekmektedir. Daha kolay kazanmak, kısa sürede zengin olmak, meşhur ve adından söz edilen bir kişi olabilme düşüncesi de kişiyi eşkıyalığa iten faktörler arasında değerlendirilebilir⁹. Bunlara ilaveten iklimsel faktörlerin de eşkıyalık faaliyetlerine etkisinden söz edilebilir. Eşkîyalık hareketleri bahar ve yaz aylarında zirveye ulaşmakta kış aylarında ise sekteye uğramaktaydı. Kapanan geçitler ve azalan yolculuklar kış aylarında eşkıyalık hareketlerinin azalmasına etki eden en önemli faktörlerdi¹⁰.

Eşkîyanın halka verdiği zarar ve sıkıntıyı gidermek veya en aza indirmek, zedelenen devlet otoritesini yeniden tesis etmek için başvuru alan en etkin yöntemlerin başında eşkıya teftişi gelmekteydi. Osmanlı Devleti, herhangi bir havalideki eşkıyanın fesat ve zorbalıklarını önlemekle genellikle güvenilir, daha önce devlete yararlı işler yapan, tecrübeli, yetenekli ve iş bitirir adamlarını olağanüstü yetkilerle donatarak, görevlendirirdi. Yanına da o bölgeye yakın pek çok ehl-i örf, ehl-i şer, ayan, hatta aşiret ve cemaat boy beyleri gönderilirdi. Geniş bir sahaya yayılan eşkıyalığın genel teftişi için ise vezir rütbeli paşalar vazifelendirilirdi¹¹.

İslam toplumlarında ülke içinde asayiş ve kamu düzeninin korunması, bireylerin can ve mal güvenliğinin sağlanması devletin temel görevleri arasında olduğundan eşkıyalık suçu İslâm toplumlarında dinen büyük günahlar, hukuken de büyük suçlar arasında sayılmıştır¹². Osmanlı hukukunda eşkıyalık, had cezasına¹³ tabi suçlardan biriydi. Eşkîyadan hem yol kesip hem adam öldürenler idam ile cezalandırılırken, sadece yol kesenler ise, tevbe edinceye kadar hapsedilirdi¹⁴. Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık faaliyetlerinin artması ve bunun önünün alınamayacağıının anlaşılması üzerine devlet, bu eşkıyaları asi saymış ve siyaseten katl ile cezalandırmıştır¹⁵.

8 Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (çev. Orhan Akalın-Necdet Hasgül), II, Ankara 1990, s. 65

9 Mustafa Öztürk, *a.g.m.*, s. 985.

10 Sabri Yetkin, *a.g.e.*, s. 17.

11 Süleyman Demirci-Hasan Arslan, "Osmanlı Türkiyesinde Eşkîyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler ve Uygulanan Cezalara Dair Gözlemler: Maraş Eyâleti Örneği (1590-1750)", s. 78.

12 Ali Bardakoğlu, "Eşkîya", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 463.

13 Had cezasını içeren suçlar: zina, iftira, içki içmek, hırsızlık, yol kesme, dinden dönme ve isyan suçlarıdır. Bkz. Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi, Kamu Hukuku*, I, Konya 1989, s. 252.

14 Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *a.g.e.*, s. 269.

15 Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Ankara 1963, s. 134.

Mühimme Defterlerine Göre Vize Sancağındaki Eşkîyalık Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nde kargaşa ve karışıklıklar, XVI. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle Sultan Süleyman'ın oğulları arasındaki taht kavgalarıyla başlamıştır. Yüzyılın sonlarına doğru ekonomik ve siyasi şartların etkisiyle ortaya çıkan başıboş insanlar, eşkiya gruplarının meydana gelmesine sebep oldu. Levendat denilen bu küçük çeteler Celali adıyla bilinen büyük eşkiya çetelerinin temelini oluşturdular¹⁶. Bununla beraber yerleşik hayata geçmemekte direnen aşiretlerin iskânı da devleti oldukça uğraştırmaktaydı¹⁷. Osmanlı Devleti'nde gözlemlenen bu sosyal rahatsızlıklar tüm Anadolu'yu derinden etkilemiştir.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru uzayan savaflara katılan dirlik sahiplerinin uzun süre bölgelerinden ayrı kalmaları o bölgelerde otorite boşluğu meydana getirmiş ve asayiş sorunlarının yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Bunlara ilaveten devlet idaresinin zayıflaması, sefer masraflarını karşılamak için halktan ağır vergilerin alınmaya başlanması da eşkiyalığa sebep olan diğer faktörler olarak ön plana çıkmıştır¹⁸. Osmanlı Devletinin gücünün zirvesinde olduğu klasik devirde bu tür isyan ve eşkiyalık hareketlerine sebep olabilecek unsurlar kolayca bertaraf edilebilmesine rağmen XVI. yüzyılın sonlarına doğru artık bu gibi durumlar devletin taşradaki otoritesini derinden sarsmaya başlamıştır.

Eşkîyalık hareketleri çoğunlukla devletin güçsüzlüğünü göstermekle beraber bazı durumlarda menfaatine de hizmet etmiştir. Zira merkezîyetçi bir yapıya sahip olan devlet, ilgili yerdeki otoritesini sağlamlaştırmak için kimi zaman toplumsal huzursuzluklarla muhalefet hareketlerini kendi lehine kullanmayı başarabilmiştir. Devlet anarşi tehdidini canlı tutarak içinde bulunduğu olumsuz durumu baskı aracı olarak da kullanmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti kendi iç dinamiklerini harekete geçirme ve gücünü sağlamlaştırma adına bu tür asayiş problemlerini de kullanmıştır¹⁹.

İnceleme konumuz olan Vize sancağının bu sıkıntılı dönemden etkilenmiş olduğunu tetkik ettiğimiz mühimme defterleri bize göstermektedir. Vize sancağında XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren meydana gelen eşkiyalık olaylarının tespitinde ana kaynak olarak mühimme defterleri kullanılmıştır. Bu defterler, Divan-ı Hümayûn toplantılarında müzakere edilen devletin iç ve dış meselelerine ait siyasi, askerî ve

16 Mücteba İlgürel, "Osmanlılarda Eşkîyalık Hareketleri", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 466-467.

17 Bu hususta daha geniş bilgi için bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987, s. 39-40.

18 M. Çağatay Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1995, s. 56.

19 Karen Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (çev. Zeynep Altok), İstanbul 1999, s. 2.

iktisadî alanda önemli kararların kaydedildiği defterlerdir²⁰. Mühimme defterleri فرمان, berat, nâme gibi belgelerin suret ve müsveddelerini ihtiva etmekte olup, diplomatik kurallara göre yazılmışlardır²¹. Bu defterlere mühimme adının verilmesi XVII. yüzyılın ortalarında şikâyet türü ahkâmın ayrılması sonrası olmuştur²².

Tetkik ettiğimiz mühimme defterlerindeki eşkıyalık ile ilgili hükümler, asayiş ile ilgili meseleler hakkında gönderilmiş olup bölgenin içtimaî ve iktisadî yapısı ile ilgili önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Vize sancağındaki eşkıyalar mühimme kayıtlarında çapulcu²³, harami²⁴, hırsız²⁵, serkeş²⁶, ehl-i fesad²⁷, ehl-i fesad levent taifesi²⁸ gibi isimlendirmelerle geçmektedir. Bu nitelendirmeler, eşkıyaları ve eşkıyalıklarının mahiyetini açıklar niteliktedir. Böylelikle bu kişiler ve işledikleri suçlar, hukuki olarak âdî vakalardan ayırt edilmektedir.

Vize sancağındaki eşkıyalık hareketlerini konu alan bu çalışmamızda, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde kayıtlı 1 ile 26 numara arasındaki mühimme defterlerindeki hükümler esas alınmıştır. Bu çerçevede 1553 ile 1574 yılları arasındaki 21 yıllık süreçte kayıtlara geçen önemli eşkıyalık olayları bağlamında Vize sancağındaki asayiş problemleri ele alınmıştır.

Vize sancağı Rumeli Beylerbeyliğine bağlı bir sancak olup, Gelibolu'dan sonra Rumeli eyaletinde ikinci sancak merkezi olmuştur. Doğu Trakya, Osmanlı Devleti tarafından tamamen fethedilmesinden sonra yeni idari taksimatta Vize, Kırkkilise ve Çirmen olmak üzere üç sancağa ayrılmıştır²⁹. Kanuni Sultan Süleyman devrinde Vize sancağı, Rumeli vilayetine bağlı otuz üç sancaktan biridir³⁰. Kanuni devrinde tanzim edilen 1530 tarihli muhasebe-i icmal defterine göre Vize livası; Vize, Pınarhisar, Kırkkilise, Hayrabolu, Babaeskisi, Bergoz, Çorlu, Silivri, Hasha-i İstanbul kazaları ile Hatunili nahiyesinden müteşekkildir³¹. 1539 tarihli Vize livası ve köylerinin nüfus ve hâsılatını ihtiva eden mufassal defterin baş sayfasında, yine 1530 tarihli defterde

20 Mübahat Kütükoğlu, "Mühimme Defteri", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 520-521.

21 Mehmet Ali Ünal, *Mühimme Defteri 44*, İzmir 1995, s. V.

22 Feridun Emecen, "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mirî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/5, İstanbul 2005, s. 107.

23 BOA. MD 3, hüküm no: 700.

24 BOA. MD 24, hüküm no: 169.

25 BOA. MD 7, hüküm no: 2308.

26 BOA. MD 3, hüküm no: 1104.

27 BOA. MD 6, hüküm no: 350.

28 BOA. MD 7, hüküm no: 2309.

29 Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952, s. 6-7.

30 Halil İnalçık, "Rumeli", *İA*, IX, s. 766.

31 BOA. TD 370, s. 245-318.

olduğu gibi 9 kaza ve 1 nahiyeye kayıtlıdır³². 1568 tarihli icmal defterinde ise yukarıda yazılan kazalara Hasköy kazası da eklenmiştir³³.

XVI. yüzyılın ortalarından sonra artan eşkıyalık faaliyetleri için Vize ve çevresi bulunduğu dağlık coğrafi konumdan dolayı oldukça elverişli bir konumda idi. Özellikle Yıldız Dağlarının eteklerinde bulunan Vize bölgesinde takibe uğrayan eşkıya kolayca kaçıp kurtulmakta, izini kaybettirip hürriyetini eksiksiz olarak yaşadığı bir ortam bulmaktaydı. Fırsat bulduğu ilk anda ise alışılageldiği üzere serkeşlik, zorbalık, soygun ve cinayet gibi kanuna aykırı fiiller işlemekteydi. Eşkıyanın bu tür hareketlerinin önlenmesi için mahalli idarecilere sık sık hükümler gönderilmekteydi. Mesela 1559 tarihli Vize beyine ve kadısına gönderilen bir hükümde, Vize dağlarında toplanarak cinayet ve serkeşlikte bulunan eşkıyanın ele geçirilip haklarından gelinmesi istenmiştir³⁴. Yine 1559 tarihli Kırkkilise beyine gönderilen bir hükümde de Kızılağaç Yenicesi köylerindeki eşkıyanın ele geçirilmesi emredilmektedir³⁵.

Vize sancağı kadılarına gönderilen 1565 tarihli bir hükümde, sancak genelinde Çingene, Levend ve Tatar taifelerinin ırgatlık vb. sebeplerle bölgedeki korularda toplanıp silahlanıp atlara binerek köy köy dolaştıkları, halkın hizmetkâr ve cariyelerini ayarttıkları, mallarını aldıkları ve evlerini yaktıklarına dair halkın şikâyetinde bulunması üzerine hiç kimsenin kefilsiz levend istihdam etmemesi ve altı aydan fazla ırgat kullanmaması, fesad çıkardığı sabit olan levendlerin de yakalanıp küreğe gönderilmeleri istenmiştir³⁶. Yine 1565 tarihli bir mühimme kaydında Vize livasında hırsızlık ve harâmilik suçlarının çoğunlukla ırgat tâifesi tarafından işlendiği anlaşıldığından hiç kimsenin kefilsiz ırgat istihdam etmesine izin verilmemesi emredilmiştir³⁷. 1568 tarihli bir Silivri kadısına gönderilen bir hükümde ise ehl-i fesad levend taifesinden suçları sabit olanların haklarından gelinmesi; ayrıca halka, kefilsiz ırgat tutmamaları hususunda tenbihatta bulunulması istenmiştir³⁸.

Bölgede yaşanan asayiş sorunları ile ilgili olarak sadece mahalli idareciler sorumlu tutulmaz, bazı durumlarda merkezden gönderilen devlet görevlileri de va-

32 BOA. TD 194, s. 1.

33 TK. KKA. TD 310, s. 2.

34 "...Vize dağlarında bir niçe harâmiler cem olup yollar kesüp niçe âdemler kat idüp ve dergâh-ı âli yeniçerilerinden Kasım nâm yeniçeriyi ve karındaşın katlı idüp avretin soyup ve esbâbların garret idüp niçe bunun emsali fesâd-ı şenâat etmişler iken vusul bulduktâ, ehl-i fesâdı ele getirüp haklarından gelinmek için ikdam-ı ihtimâm üzere olasın...", BOA. MD 3, hüküm no: 1104.

35 "...Mezburları ahsen-i vechile ele getirüp dahi hak davâ ider kimesneler var ise husamâsiyle beraber idüp bir def'a şer'ile fasl olmayan kaziyyelerin muktezâ-yı şer'i şerif üzere teftiş idüp fesâd-ı şenâatleri sâbit olursa habsden itlâk itmeyüp sonra emrüm ne vechile sadır olursa amel idesin...", BOA. MD 3, hüküm no: 1196.

36 BOA. MD 5, hüküm no: 663.

37 BOA. MD 6, hüküm no: 253.

38 BOA. MD 7, hüküm no: 2309.

zifelendirilmekte, yerel idarecilerden kendilerine yardımcı olmaları istenmekteydi. Mesela 1567 tarihli bir hükümde siyaset olunan Çingene Kara Hızır adlı haraminin yoldaşlarından olan şahısların yakalanması için Evren Çavuş'un görevlendirildiği, bunların yakalanmasında bölge kadılarından, Evren Çavuş'a gerekli yardımda bulunmaları emredilmiştir³⁹. 1570 tarihli Kırkkilise Beyine gönderilen bir hükümde ise bölgedeki fesad ehlini tutup küreğe konulmak üzere İstanbul'a göndermeye memur edilen dergah-ı âli çavuşlarından Hüseyin'e gerekli muavenette bulunması istenmiştir⁴⁰.

Vize sancağında halka yapılan zulümler sadece eşkıya taifesi tarafından değil, bölgede vazifeli devlet görevlileri tarafından da yapılmıştır. 1565 tarihli bir hükümde, gemi inşası için ağaç tedarikiyle Vize ve Çorlu'da görevlendirilen Hüseyin Çavuş ve adamlarının halka eziyet ettikleri yolundaki iddiaların Vize ve Çorlu kadıları tarafından tahkik edilmesi istenmiştir⁴¹. Yine 1568 tarihli Kırkkilise kadısına gönderilen bir hükümde ise, Kırkkilise'de, koyun emini Mahmud Çavuş'un görevinde yolsuzluk yaptığı ve halka zulmettiği duyulduğundan teftiş edilip haksızlığa uğrayanların haklarının alınması emredilmiştir⁴². 1571 tarihli Kırkkilise beyine ve kadısına gönderilen bir hükümde de Gani adlı bir şahsın 260 akçesini zorla alan, birçok kimseye zulmeden sipahi Süleyman'ın asker toplama vazifesinden azledildiği, başkalarına verdiği zararın da kendisinden tazmin ettirilmesi istenmiştir⁴³. 1564 tarihli Vize beyine gönderilen bir hükümden anladığımız kadarıyla Vize sancağında bulunan devlet görevlilerinden eşkıyaları himayeleri altına alan ve davalarının görülmesine mani olan yeniçeri sipahi vb. her kim olursa olsun isimlerinin bildirilmesi dahi Vize beyinden istenmiştir⁴⁴. Bu örneklerde de görüldüğü üzere devlet zorbalık yapan kamu görevlilerine hiçbir surette göz yummamıştır.

Vize sancağı genelinde halktan bazı kişilerin kendilerine devlet görevlisi süsü vererek eşkıyalık yaptıklarına da rastlanılmaktadır. Bu hususta 1564 tarihinde Vize beyine gönderilen bir hükümde, Vize sancağında sipahi gibi ata binip gezen ve Müslümanların mallarına zarar veren ehl-i fesadın hapsolunması emredilmiştir⁴⁵. Yine 1569 tarihli diğer bir mühimme kaydında da Bergos kazasına tabi Salık karyesinden Muharrem adlı şahsın, levend suretinde silahlanıp, ata binip, Müslümanlara zarar verdiği haberlerinin tahkik edilmesi, bu haberler şayet doğru ise İstanbul'a gönderilmesi

39 BOA. MD 7, hüküm no: 324.

40 BOA. MD 10, hüküm no: 235.

41 BOA. MD 6, hüküm no: 1116.

42 BOA. MD 7, hüküm no: 1830.

43 BOA. MD 16, hüküm no: 260.

44 BOA. MD 6, hüküm no: 204.

45 BOA. MD 6, hüküm no: 350.

istenmiştir⁴⁶. 1571 tarihli Silivri kadısına gönderilen bir hükümde, bazı ehl-i fesadın kendisini devlet görevlisi olarak tanıtır kürekçi yazma bahanesiyle birçok kimsenin hayli paralarını aldıkları bildirildiğinden bu şahısların yakalanmaları emredilmiştir⁴⁷. Yine buna benzer bir olayda 1571 tarihli Silivri kadısına gönderilen bir hükümde, Silivri kazasında bazı kimselerin küreğe adam lazımdır diyerek halktan kişilerin paralarını aldıkları, bu fesadı işleyenler yeniçeri ise isim ve resimleriyle bildirilmesi talep edilmiş, yeniçeri değil ise İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir⁴⁸.

Osmanlı Devletinde eşkıyalık faaliyetlerine girişen kimselere devletin farklı cezalar verdiğini görmekteyiz. Mesela 1559 tarihinde Çorlu kadısına gönderilen bir hükümde, eşkıyalık, hırsızlık ve adam öldürme suçlarını işleyen bir Arap'ın mahallinde siyaset edilmesi emredilmektedir⁴⁹. Yine 1559 tarihli Vize beyine gönderilen bir emirde cinayete karışan eşkıyanın ele geçirilip haklarından gelinmesi istenmektedir⁵⁰. Ancak tetkik konumuzla ilgili dönemde idam cezasına dair az sayıda hükme rastlanılmıştır. Belgelerde "*siyaset edilme*", veya "*haklarından gelinme*" gibi ifadelerle belirtilen idam cezası askeri olsun reaya olsun daha çok, suçları sabit olanlara uygulanmaktaydı.

Bazı durumlarda merkezi idare suçu sabit olanların cezasının mahallinde uygulanmasını istememekte, eşkıyanın İstanbul'a gönderilmesini talep etmektedir. Bu husus tetkik ettiğimiz mühimme kayıtlarında "*südde-i saâdetüme gönderilmesi*", "*dersaâdetüme gönderilmesi*" veya "*İstanbul'a gönderilmesi*" şeklinde ifade edilmektedir. Mesela 1571 tarihli bir hükümde Kırkkilise'nin Çiftlik köyünde birçok suça karışan ve tutuklu olduğu hapishaneden kaçan Ganioglu Sefer'in bulunup İstanbul'a gönderilmesi emredilmektedir⁵¹. Yine 1571 tarihli Bergos kadısına gönderilen bir emirde cürmü sabit olanların sicilleriyle beraber Südde-i Saâdete gönderilmesi⁵², 1574 tarihli Kırkkilise beyine ve kadısına gönderilen bir hükümde ise tahrir memuruna hakaret eden Kırkkilise Çingenelerinden suçu sabit olanların dersaâdete gönderilmesi istenmiştir⁵³.

Vize sancağında eşkıyalık faaliyetlerine karışanlara uygulanan bir diğer ceza çeşidi ise kürek cezasıydı. Bu ceza türü kayıtlarda "*küreğe konulması*" şeklinde geçmek-

46 BOA. MD 9, hüküm no: 94.

47 BOA. MD 12, hüküm no: 479.

48 BOA. MD 14, hüküm no: 14.

49 BOA. MD 3, hüküm no: 586.

50 BOA. MD 3, hüküm no: 1104.

51 BOA. MD 18, hüküm no: 267.

52 BOA. MD 16, hüküm no: 493.

53 BOA. MD 24, hüküm no: 534.

tedir. Genellikle suçlular, küreğe konulmak üzere İstanbul'a gönderilmekteydiler⁵⁴. 1572 tarihli Silivri kadısına gönderilen bir hükümde, kemendcilik ile meşhur olan ve kürekten gelen Mahzar oğlu Hüseyin'den tekrar şikâyet olduğundan teftiş edilip su-i hali var ise tekrar küreğe gönderilmesi emredilmektedir⁵⁵. 1574 tarihli Kırkkilise kadısına gönderilen bir mühimme hükmünde ise Boğdan'a gitmekte olan dergâh-ı mualla çavuşlarının Paşa karyesinde dövüldükleri, suçta karışanların küreğe konulmak için İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir⁵⁶.

Tetkik ettiğimiz mühimme kayıtlarında suçları sabit olan eşkıyanın bir diğer cezalandırma şekli hapsedilmektir. Eşkîyanın tutulması ve tutuklanması anlamında "derdest edilmesi" tabiri kullanılmaktadır. 1573 tarihli Silivri kadısına gönderilen bir hükümde, Silivri kazasının Halkalı köyünde Sipahi Mürvet'in evini basıp adamlarını öldüren Zimmilerden Bostancı Poli'nin derdest edilmesi emredilmektedir⁵⁷.

Yukarıda bahsettiğimiz mühimme kayıtlarından da anlaşılacağı üzere Vize ve çevresi önemli oranda eşkıyalık faaliyetlerinin gerçekleştiği bir bölge konumundadır.

Sonuç

Rumeli eyaletinin en önemli sancaklarından biri olan Vize sancağı, imparatorluğun başkenti olan İstanbul'a yakınlığı itibariyle önemli bir stratejik konumda bulunmaktaydı. Rumeli bölgesinde Gelibolu'dan sonra ikinci sancak merkezi olan Vize, bulunduğu konum itibariyle İstanbul ile Balkanlar arasında bir köprü vazifesi görmekteydi. Buna ilaveten Vize bölgesi Osmanlı Devletinin batı'ya yapmış olduğu seferlerde önemli bir üs durumundaydı.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Vize sancağında meydana gelen eşkıyalık faaliyetlerini ele alan bu çalışmada, Vize ve çevresinin sahip olduğu dağlık coğrafi konumdan dolayı eşkıyalık faaliyetleri için oldukça elverişli bir durumda olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber bu eşkıyalık faaliyetlerinin devletin meşruiyetine yönelik bir hareket olmadığı ortaya konulmuştur. Bölgede meydana gelen eşkıyalık olaylarının daha çok şahsi çıkar ve menfaat amacına yönelik hareketler olduğu görülmektedir.

54 Bu hususla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "XVI. Yüzyılın II. Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, XII, İstanbul 1982, s. 203-248.

55 BOA. MD 21, hüküm no: 93.

56 BOA. MD 26, hüküm no: 334.

57 BOA. MD 23, hüküm no: 655.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

a-) Mühimme Defterleri

Defter No: 3- 5- 6- 7- 9- 10- 12- 14- 16-18- 21- 23- 24- 26

b-) Tahrir Defterleri

BOA. Tapu Tahrir Defteri (Muhasebe-i İcmal Defter), Defter No: 370, 1530 (M).

BOA. Tapu Tahrir Defteri (Mufassal Defter), Defter No: 194, 1539 (M).

TK. KKA. Tapu Tahrir Defteri (Timar İcmal), Defter No: 310, 1568 (M).

Araştırma ve İncelemeler

Aktepe, Münir. "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", *TM*, X, İstanbul 1953, s. 299-312.

Bardakoğlu, Ali. "Eşkıya", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 463-466.

Barkey, Karen. *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, (çev. Zeynep Altok), İstanbul 1999.

Braudel, Fernand. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, (çev. Orhan Akalın-Necdet Hasgül), II, Ankara 1990.

Cin, Halil-Akgündüz, Ahmet. *Türk Hukuk Tarihi, Kamu Hukuku*, I, Konya 1989.

Demirci, Süleyman-Arslan, Hasan. "Osmanlı Türkiyesinde Eşkıyalık Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler ve Uygulanan Cezalara Dair Gözlemler: Maraş Eyâleti Örneği (1590-1750)", *History Studies-İnternational Journal of History*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, s. 73-103.

Demirci, Süleyman-Arslan, Hasan. "Eşkıyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyâleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)", *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, Isparta 2012, s. 47-76.

Emecen, Feridun. "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîri, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, III/5, İstanbul 2005, s. 107-139.

Gökbilgin, Tayyib. *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952.

Gündüz, Ahmet. "XVIII. Yüzyıl Sonlarında Kayseri'de Eşkıyalık ve Eşkıyalar", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s. 223-227.

Hobsbawm, Eric. *Eşkıyalar*, (çev. Orhan Akalın-Necdet Hasgül), İstanbul 1997.

İlgürel, Mücteba. "Osmanlılarda Eşkıyalık Hareketleri", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 466-469.

İnalçık, Halil. "Rumeli", *İA*, IX, s. 766-773.

- İnbaşı, Mehmet. "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri ve Civarında Meydana Gelen Olaylar", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s. 237-251.
- İpşirli, Mehmet. "XVI. Yüzyılın II. Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, XII, İstanbul 1982, s. 203-248.
- Karagöz, Mehmet. "17. Asrın sonunda Filibe ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri (1680-1700)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/2, Elazığ 2006, s. 373-402.
- Karagöz, Mehmet. "XVIII. Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkîyalık Olayları", *OTAM*, V, Ankara 1994, s. 192-207.
- Kütükoğlu, Mübahat. "Mühimme Defteri", *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s. 520-521.
- Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Ankara 1963.
- Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskâmı*, İstanbul 1987.
- Öz, Mehmet. "Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkîyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan Özel Sayısı, Isparta 2010, s. 226-233.
- Öztürk, Mustafa. "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkîyalık Olayları", *Belleten*, LIV/211, Ankara 1991, s. 963-994.
- Söylemez, Faruk. "XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, Kayseri 2007, s. 69-85.
- Şemseddin Sami *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1317.
- Tızlak, Fahrettin. "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yukarı Fırat Havzasında Eşkîyalık Hareketleri", *Belleten*, LVII/220, Ankara 1994, s. 751-780.
- Uluçay, M. Çığatay. *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1944.
- Uluçay, M. Çığatay. *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkîyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1995.
- Uzun, Efan. "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *TÜBAR*, XXV, 2009, s. 185-214.
- Ünal, Mehmet Ali. *Mühimme Defteri 44*, İzmir 1995.
- Yetkin, Sabri. *Ege'de Eşkîyalar*, İstanbul 2003.